

DOI: 10.55666/folklor.1289706

## ÇUKUROVA HALK KÜLTÜRÜNDE YEL

Ali DOĞANER\*

### z

Türkçe bir kelime olan yel, varlığın yaratılışıyla ilgili dört unsurdan biri olan hava ile ilişkilidir. Farsça kökenli rüzgâr kelimesi de dilimizde yel ile birlikte yaygın bir kullanıma sahiptir. Türk kültüründe Tanrılar dışında destan kahramanları ve yada taşını kullanan seçkin kişiler rüzgâr çıkarabilmiştir. İslamiyet'le birlikte Mikâil adlı melek Yaratıcı adına doğa olaylarını gerçekleştirmeye başlamış, bu bağlamda yeli kontrol etmiştir. Yelin geldiği yer, esiş yönü, estiği dönem ve zaman, saatteki hızı gibi özellikler yel isimlerinin ortaya çıkışı üzerinde etkili olmuştur. Yel; bahar yeli, şark yeli, kavak yeli, sam yeli, seher yeli, tan yeli, kabayel, şimal, kible, lodos, garbi, mihrican, meltem, poyraz vd. gibi isimler almıştır. Yörelere göre isim alabilen rüzgâr eşitleri olmakla birlikte Çukurova'da harman yeli, Yarıkaya yeli, ayaz, poyraz, garbi, sazak, seher yeli, sam yeli, bora, meltem ve mihrican isimleri ön plana çıkmıştır. Yel, işlevsel bir öneme ve ekonomik bir değere sahiptir. Hayvancılık ve tarım yapan geleneksel Türk toplumu yanında kent kültürü bağlamında çeşitli meslek kollarında olanlar için de önemini korumaktadır. Rüzgâr gücü; değirmen çarklarını çevirmek, rüzgâr santrallerinde elektrik elde etmek için kullanılmıştır. Turizm sektöründe rüzgâr sörfü, yelken yarışı, yamaç paraşütü ve balon turları yapabilmek için rüzgâr durumu dikkate alınmaktadır. İklım üzerinde etkili olan rüzgâr soğuk ya da sıcak havayı taşır, sisli ve bulutlu havayı dağıtır. ukurova'da yaz aylarında serinlemek ve harman savurmak için rüzgâra ihtiyaç duyulmuştur. Rüzgâr esmediğinde çeşitli ritüellere başvurulmuştur. Rüzgâr şiddetli esiş fırtınaya ve ardından hortuma dönüştüğünde hayatı olumsuz yönde etkilemektedir. atıları uurmakta, ağaçları devirmekte, otomobillere zarar vermektedir. Kara, deniz ve hava ulaşımını aksatabilmektedir. ukurova bölgesi halk şiirinde yel; hem gerçek hem de mecaz anlamda kullanılarak duyguların, düşüncelerin, içinde bulunan durumun ve ruh hlinin anlatımında aracı olur. Rüzgâr haberci olma özelliğiyle sevgili hakkındaki bilgileri ve onun kokusunu aşığa ulaştırır. Muhabbet, hasret, ayrılık, ecel ve yalan gibi soyut kavramlar, yele benzetilerek somutlaştırılır. Rüzgâr adları, taşıdığı özellikler dikkate alınarak, erkek-kadın isimlerinde ve soyadı olarak kullanılmaktadır. Bu çalışmada mitoloji, destan, efsane ve halk hikyelerinden yola çıkılarak Türk kültüründe yel ile ilgili genel bilgiler verildikten sonra, yelin Çukurova bölgesi halk kültüründeki yeri ve özellikleri değerlendirilecektir.

**Anahtar Kelimeler:** Yel, rüzgâr eşitleri, halk kültürü, halk şiiri, Çukurova.

## YEL IN CUKUROVA FOLK CULTURE

### Abstract

Yel, a Turkish word, which associated with air, is one of the four elements related to the creation of existence. The word wind, which is of Persian origin, has a common usage in our language together with yel. In Turkish culture, apart from the gods, epic heroes and distinguished people using the Yada stone were able to bring out the wind. With the advent of Islam, the angel named Michael began to perform natural events on behalf of the Creator, and in this context, controlled the yel. Features such as where the yel comes from, the direction it blows, the period and time it blows, and its speed in the hour have been effective on the emergence of yel names. Yel; has taken names such as spring wind (bahar yeli), oriental wind (şark yeli), poplar wind (kavak yeli), simoom (sam yeli), dawn wind (seher yeli), zephyr (tan yeli), kabayel, northerly (şimal), qibla (kible), southwester (lodos), westerner (garbi), mihrijan, breeze (meltem), and north wind. Although there are types of winds that can be named according to the regions, the names of threshing wind (harman yeli), cleft rock wind (Yarıkaya yeli), frosty (ayaz), northerly wind (poyraz), westerner (garbi), rush (sazak), dawn wind (seher yeli), simoom (sam yeli), gust (bora), breeze (meltem) and mihrijan have come to the fore in ukurova. The Yel has a functional importance and an economic value. In addition to the traditional Turkish society

\* Do. Dr., Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Blm, Osmaniye/Türkiye. adoganer80@hotmail.com ORCID: 0000-0003-4600-8350

---

---

engaged in animal husbandry and agriculture, it maintains its importance for those who are in various professions in the context of urban culture. Wind power; has been used to turn mill wheels and to generate electricity in wind farms. In the tourism sector, wind conditions are taken into account in order to make windsurfing, sailing racing, paragliding and balloon tours. The wind, which is effective on the climate, carries cold or hot air, and disperses the foggy and cloudy air. In Çukurova, the wind was needed to cool off and winnow during the summer months. When the wind did not blow, various rituals were applied. When the wind blows heavily and turns into a storm and then a tornado, it affects life negatively. It blows roofs, knocks down trees, and damages cars. It can disrupt land, sea and air transportation. The yel in the folk poetry of Çukurova region; used both literally and figuratively, it becomes a means of expressing emotions, thoughts, current situation and mood. The wind, as a messenger, conveys the information about the beloved and her scent to the lover. Abstract concepts such as love, longing, separation, death and lie are embodied by analogy with the yel. Wind names are used in male-female names and surnames, taking into account their characteristics. In this study, after giving general information about the yel in Turkish culture based on mythology, epic, legend and folk tales, the place and characteristics of the yel in the folk culture of Çukurova region will be evaluated.

**Keywords:** Yel, wind types, folk culture, folk poetry, Çukurova.

## Giriş

Türkçe kelime olan yel; Arapçada nesîm, Farsçada bâd ve rüzgâr olarak ifade edilir. Rüzgâr kelimesi zaman, devir anlamlarına (Devellioğlu, 1996: 61, 823, 902) da gelmektedir. Türkçede yel kelimesi yanında, sözlükte; “Belli belirsiz hissedilen hafif yel, nefha” (URL-1) olarak açıklanan “esinti” kelimesi de kullanılmaktadır. Eski Türkçede yel hem rüzgâr hem de kötü ruhları karşılayan bir sözcük anlamına gelmektedir (Ögel, 1991: 456, 457).

Yel, tek başına kullanıldığı gibi farklı isimlerle de ifade edilebilmektedir. Bahar yeli, şark yeli, meltem, kavak yeli, sam yeli, seher yeli, tan yeli, kabayel, şimal, kible, lodos, poyraz vd. bunlardan bazılarıdır. Rüzgârlar saatteki hızına göre; esinti, kuvvetli rüzgâr, fırtına ve kasırğa gibi isimler almaktadır. Buna göre en yavaşı esinti, en hızlısı da kasırğa olarak adlandırılmıştır.

“İnsanın yaratılışı, eskilerin anasır-ı erbaa (dört unsur) dedikleri su, toprak, ateş ve rüzgârın birleşmesiyle de izah edilmiştir.” (Aça ve Yolcu, 2016: 500). Dört unsurdan biri olan hava, rüzgâr olarak da kabul edilmektedir. Rüzgâr, diğer üç unsuru (su, toprak ve ateş) harekete geçirmektedir.

Altay Türklerinin insanın menşei ile ilgili efsanesinde varlığın dört unsuru olan toprak (çamur), su (sel), hava (yel), ateş (güneş ışığı) yer almıştır. “Başlangıçta insan şeklindeki büyük bir dağda bir delik varmış. Sonra seller orayı çamurla doldurmuş, yel (hava) ve ışığın etkisiyle o dağ gebe kalmış gibi bir hâl almış, sonra bu delikten insanın ilk atası dünyaya gelmiş.” (Bi Xun, 2021: 400). Burada dört unsurun temeli olarak toprak kabul edilmiştir. Toprak suyla karılıp hava ve ateş ile kurutulmaktadır.

Yakutlarda insanın üç kuttan ibaret olduğuna inanılır. Bunlardan biri olan hava kutu darbeye uğrarsa insanın düşüncesi bozulur, aklını kaybeder ve hatta ölür. Yakutlar, insanların yönlere bağlı olan rüzgâr ruhlarıyla ilişkili olduklarına inanırlar. İnsan karakterinin, kendisine tesir eden rüzgâra göre şekillendiği düşünülür (Dilek, 2014: 122, 123, 176).

Tabiatın önemli bir ögesi olarak rüzgâr; akarsuları, gölleri, denizleri, bitkileri harekete geçirir. Yeryüzü şekillerinin oluşmasında (şeytan sofrası, peri bacaları gibi) etkisi olmaktadır.

Rüzgâr, kült olma özelliği taşımaktadır. Fayda sağlamak amacıyla rüzgârın çıkması için ya da zararını önlemek düşüncesiyle rüzgârı durdurmak veya olumsuz etkisini azaltmak noktasında çeşitli ritüeller oluşmuştur. Aça ve Yolcu’nun (2016: 519) tespitlerine göre, “Yağmuru getiren, bulutlar ve rüzgârlardır. Yağmur yağdırmak amacıyla yapılan törenler, bulutları ve rüzgârları çağırmaya yöneliktir. Rüzgâr ya da yelin ruhu ya da hamileri (Yel Baba, Cel Kayıp, Cel İyesi, Haydar vd.) vardır ve onları memnun etmek, rüzgârı ve yağmuru getirir.” Kadiri’de yazın hava durduğunda rüzgâr esmesi için “Es Haydar es.” sözü söylenir. Evin güzel kızının ismi söylenerek “Sana ...’yı alacağım.” denir (KK-5). Haydar, Hz. Ali’nin isimlerinden biridir. Rüzgâra, bir insanmış gibi hitap edilerek “Onun gibi şiddetli es”, denmektedir. Beydili’ye (2005: 235) göre Haydar, Hz. Ali ile ilgili olmakla birlikte mitolojik bir varlıktır.

Demircilik sanatında ilerleyen Türkler, körük aracılığıyla rüzgârı kontrollü bir şekilde suni olarak çıkarabilmişlerdir. Böylece tabiatta gördükleri rüzgârın ateşi güçlendirmesini bir araç yardımıyla gerçekleştirebilmişlerdir. Ergenekon Destanı’nda, demircinin planı doğrultusunda Demir dağı eritip yol açmak için dokuz yüz deve derisinden yapılan körükler kullanılmıştır (Gömeç, 2015: 188).

Altay Türklerinde tefi olmayan kamlar ayın sırasında yelpeg adı verilen yelpaze kullanır. Kamın, ayın sırasında ayakta elindeki tefle saat yönünde dönmesi rüzgârı simgeler. Kamın elindeki yelpazeyle rüzgâr çıkarması hitap ettiği ruhların gelmesi olarak algılanır (Dilek, 2014: 50, 51).

İnsanlar rüzgârın esmesinden işlevsel olarak faydalanmışlardır. Geçmişte, rüzgâr değirmenlerinin varlığı bilinmektedir. “El ile, değirmen yel ile.” (Albayrak, 2009: 397) atasözü yelin değirmen için önemini ortaya koymaktadır. Rüzgâr enerjisi, yenilenebilir enerji kaynaklarından. Şiddetli rüzgârın estiği yerler yatırım alanlarıdır. Osmaniye’nin Hasanbeyli ve Bahçe ilçe sınırları içinde Gökçedağ Rüzgâr Enerji Santrali (RES) bünyesinde rüzgâr türbinleri kurulmuştur. İnsanlar, yakından görüp fotoğraf çektiği yerler türbinlerin olduğu yerleri ziyaret etmektedir.

Hava durumu haberlerinde rüzgârların adı, esiş yönü, esiş hızı gibi bilgilere yer verilmektedir. Rüzgârın olası özellikleri meteorolojik verilere göre önceden tahmin edilebilmekte ve uyarılar yapılmaktadır. Şiddetli rüzgârların yol açtığı zarar, haber bültenlerine konu olabilmektedir. Rüzgârın şiddetli eseceği haberi alındığında çiçek saksıları yere indirilmekte, plastik sandalyeler üst üste konarak toplanmakta, çamaşırlar kuruması için açık havaya serilmemektedir. Otomobiller, üzerine çatı uçmaması için binalardan uzak açık alanlara park edilmektedir.

Rüzgâr günlerce, haftalarca esip günlük hayatı zorlaştırabilir. Aşırı rüzgâr, sürücülerini olumsuz etkiler. Araçları ve üzerlerindeki yükleri savurur. Bunun yanında sisi dağıttığı için görüş alanını açar. Taşıtlara, cam rüzgârlığı taktırılır. Üstü açık ve ‘sanruflu’ otomobillerde, römorklarda, kamyon kasalarında yolculuk yapanlar rüzgârı daha fazla hisseder.

Rüzgâr ile dağ münasebeti, mitolojik dönemden itibaren görülebilir. “Yakutlara göre, rüzgârlar dağlarda uyur ve herhangi bir gürültü ile uyanırlar.” (Dilek, 2014: 84). Dağların karlı olması yanında rüzgârlı olması da engel motifi olarak görülmesinde etkili olur. Dağ ile rüzgâr, ulaşımı güçleştiren engel motifi olarak Karacaoğlan’ın şiirinde yer alır; “Erzurum dağından eser urüzgar/Bağlama yolunu atım eşkindir” (Başgöz, 2003: 185).

Muhabbet yeli, hasret yeli, ayrılık yeli, ecel yeli, yalan rüzgârı gibi örneklerde görüldüğü gibi soyut kavramların ifadesinde yele benzetilerek somutlaştırma yapılır. “Aramızda soğuk rüzgârlar esti.”, “Rüzgâr tersinden esti.” gibi ifadeler ilişkilerin bozulup işlerin kötüye gittiğini göstermektedir.

Rüzgâr, çocuk oyunları ve oyuncakları üzerinde etkilidir. Rüzgâr gülü; çocukların ellerinde tuttukları ya da bisikletlerine taktıkları bir oyuncaktır. İlkbaharda, uçurtmaların uçabileceği hafiflikte rüzgâr eser. Şiddetli rüzgârlarda uçurtma zarar görür, ipi kopabilir.

Rüzgârın özelliği bazı iş ve faaliyetler için önem taşımaktadır. Deniz ulaşımında gemiciler için de rüzgârın normal esmesi önem taşımaktadır. Yelkenlisi olan gemiciler denize açılmak için rüzgârı bekler. Aşırı rüzgâr çıktığında denize açılmazlar. Gemilerde makine kullanılmasıyla yelkenli gemilere ihtiyaç kalmamıştır. Şiddetli rüzgârlar deniz ulaşımını aksatabilmektedir. Denizde rüzgâr sörfü ve yelken yarışı yapmak için rüzgâra duyulan ihtiyaç devam etmektedir. Hava ulaşımında pilotlar ve havaalanı görevlileri için uygun rüzgâr önemlidir. Çiftçiler, bitkilere rüzgârlı havalarda ilaç sıkamazlar. Turizmde yamaç paraşütü ve balon turları yapabilmek için rüzgâr dikkate alınmaktadır.

Rüzgârın Çukurova halk kültürü açısından taşıdığı önem, bu makalede iki bölüm ve çeşitli alt başlıklar hâlinde ele alınmıştır. İlk bölümde genel bilgiler verildikten sonra ikinci bölümde Çukurova bölgesinde adından sıkça söz edilen rüzgârlar, bölgedeki halk şiiri ürünlerinden alınan örnekler aracılığıyla değerlendirilmiştir.

## 1. Çeşitli Kültürel Yönleriyle Rüzgâr

### Rüzgârın Kaynağı

Altay Yaratılış Efsanesinde kişi, rüzgâr çıkarıp suyu dalgalandırır ve Tanrı’nın yüzüne su serper. Kendisinin Tanrı’dan büyük olduğunu düşünür (Uraz, 1994: 20). Buna göre Tanrı, kişinin had bilmez tavrına karşılık ondan rüzgârı kontrol etme gücünü almış ve zamanla, gökle ilgili unsurlara sıradan insanlar karıştırılmamaya başlanmıştır.

Ak Köbök destanında, Salur Kazan, düşmanının üzerine üfler. Bu kuvvetli üflemeyle Ak-Kübâk uzağa düşer. Ayrıca, Ak Köbök yedi gün boyunca yağmur yağdırıp fırtınalar oluşturmuştur (Boratav, 2021: 187, 188). Destan kahramanının üflemesi olağanüstü bir şekilde fırtınaya dönüşmüştür. Destan kahramanlarının düşmanı üfleyerek uzaklaştırması, daha sonraki dönemlerde kötülükleri kovmak için yapılan dua ritüelinin bir parçası hâline gelmiştir. Böylece “nefesli kuvvetli” ifadesi, fiziksel olarak değil metafizik anlamda kullanılmaya başlanmıştır.

Türklerde kutsal olarak bilinen yada taşıyla rüzgâr da estirilebilmektedir. Bu taş, atın yelesine asılırsa serin rüzgâr estirir (Uraz, 1994: 185). Yakutlar, sata adını verdikleri bu taşla yazın en sıcak zamanında soğuk

rüzgârlar estirilip yağmur veya kar yağdırılabileceğine inanır (Dilek, 2014: 157). Eski Türk inancına göre, bu taş Türklere Gök tanrı tarafından hediye edilmiştir. Daha çok şamanlarda, devlet büyüklerinde ve komutanlarda olur (Kaya, 2014: 832).

İslâmiyet’le birlikte rüzgârı estiren gücün Allah olduğu belirginleşmiştir. Karacaoğlan, bu durumu; “Yağdırır yağmuru yeli estirir/Kimini güldürür kimin küstürür” (Başgöz, 2003: 135) dizeleriyle anlatır.

Dört büyük melekten olan Mikâil’in görevlerinden biri de rüzgârı Allah’tan aldığı güçle estirmektir. Âşık İmamî’nin şiirinde yer alan; “Yağmur poyraz rızık verir Mikail” (Topak, 2012: 205) dizesinde bunun ifadesini buluruz.

### **Rüzgâr ve Ecel**

Ecelin aniden, habersizce gelmesi rüzgâra benzetilerek anlatılmıştır: “Gelenler gidiyor bu dünya fani/Ecel rüzgârında tozarsın âşık” Âşık Hacı Karakılçık (Turgut, 1995: 165).

“Barış Manço’nun Ardından” başlıklı ağıtın, “Rüzgâr gibi geldin geçtin./Esti acı, yel Barış’ım.” (Yüce, 2009: 124) dizelerinde rüzgâr ile zamanın çabuk geçmesi, çevre üzerinde etkili olma; acı yel ile de ölüm anlatılmak istenmiştir.

### **Rüzgâr ve Hız**

Türk destanlarında destan kahramanının ve atının rüzgârla ilişkilendirildiği görülür. Elçin (1997: 503), atların doğuşları ile ilgili efsaneler arasında “rüzgâr menşeli atlar” olduğu bilgisini verir. Atın hızlı gitmesi, Türk mitolojisinde uçan atların (tulpar) olması rüzgâr-at ilişkisini sağlamıştır. Çukurova Yörüklerinde atın rüzgârdan yaratıldığı (Doğaner, 2013: 258) inancı hâlâ yaşamaktadır.

Kazılık Koca Oğlu Yegenek Boyu’nda, Kazılık Koca’nın ve Yegenek’in düşmana “yel gibi yetip yelim gibi yapıştığı” (Tezcan ve Boeschoten, 2018: 139, 144) ifade edilir. Aynı boyda, Yegenek’in dayısı, “Yeldiğimde yel yetmezdi” (Tezcan ve Boeschoten, 2018: 142) diyerek övünür.

Karacaoğlan, bir şiirindeki “Yel gibi geldin geçtin buradan,/Rahvanlı tatar mı oldun küçücek?” (Yalman, 2000, C.I: 120) dizelerle güzelin hızla, görünmeden gelip geçmesini anlatır.

### **Rüzgâr ve Yerleşim Yeri**

Rüzgâr, bulutları harekete geçirerek yağmurun yağacağı bölgeyi belirler. Soğuk, sıcak ve serin havayı taşır. Barajdan gelen esinti, kışın soğuk iklimi yumuşatır. Rüzgâr, dumanlı havayı dağıtır.

Yaz aylarında rüzgâr alan, havadar yerler yerleşim için tercih edilir. Meskenin de yel alması için kenarlarının açık olması istenir. Çarpık yapılaşma rüzgârı kestiğinden insanları rahatsız eder. Esintili yerlerde sinek olmaz. Yiyecek maddeleri çabuk çürümez, küflenmez ve kurtlanmaz.

Yer isimleri belirlenirken o yerin öne çıkan özelliği de dikkate alınmaktadır. Sumbas ilçesindeki yaylalardan birisi de Esenli köyüne bağlı Yelli’dir. Buradaki köy ve yayla adının rüzgârla ilgili olduğu görülmektedir. Düziçi’nde, Yellibel adında çok rüzgâr alan bir mevki vardır. Düziçili şair Ali Köşker (2015: 84), Düldül Dağı adlı şiirinde bu yerden bahseder: “Kıvrım kıvrım çıkar yolu/Çok serindir Yellibel’i”

Çukurova Yörüklerinde, kışın soğuk havanın girmemesi için çadırın kapısı rüzgârın gelmediği yönde olur. Rüzgârın estiği taraf kapatılır. Rüzgârda uçmaması için ağıl kenarlarına içi taş dolu çuvallar konur (Doğaner, 2013: 404, 843).

Rüzgârların esiş yönü, evlerin mimarisi üzerinde belirleyici olmaktadır. Koca’nın (2017: 145) tespitlerine göre, Hasanbeyli köylerinde bulunan yayla konutlarında balkonlar genellikle gece ve gündüz rüzgârı alan tarafa yapılmaktadır.

Kapalı alanlarda, elektriğin olmadığı dönemde yelpaze ile serinlemeye çalışan insanlar elektrikle birlikte vantilatör<sup>1</sup>, klima ve fan gibi araçlar kullanmışlardır. Bunlar süre ve hız olarak ayarlanabilmektedir.

### Rüzgârın Esme Şekli

Türk dili, rüzgârın esme şeklinin ifade edilişi bakımından oldukça zengin bir kelime hazinesine sahiptir. Genellikle ikilemelerden oluşan sözcüklerle, bu konuda detaylı bir anlatım sağlanmıştır. Ilgıt ılgıt<sup>2</sup> esme, yavaş yavaş esme, püfür püfür, sert, deli deli esme, keskin yel, kırık kırık, tatlı bir esinti, acı acı esme, kuvvetli esme, hafif hafif esme, hafif bir esinti, hoyratça esme, efil efil<sup>3</sup> esme vd. örnek olarak verilebilir. Dede Korkut Kitabı'nın Türkistan/Türkmen Sahra Nüshası'nda yer alan Soylama-7'de yelin esiş şekli bahsedilmiştir: "Hışıl hışıl yel esse, bulut dolup yağmur yağsa," (Ekici, 2019: 168). Ayrıca, rüzgârın esiş şekli, onun tipik özelliği olarak belirginleşmektedir. Örneğin seher yeli ılgıt ılgıt eserken poyraz acı esmektedir.

Dadaloğlu bir şiirinde rüzgârın nasıl estiğini ifade eder: "Kırık kırık eser yelin Binboğa". Bir başka dizesinde; "İmil imil eser yelin Binboğa"<sup>4</sup> (Özdemir, 2007: 146, 293) der.

Yaz aylarında rüzgâr esmediğinde hava bunaltıcı olur. Bu durumu anlatmak için "Yaprak kıpırdamıyor." denir. Az bir rüzgâr estiğinde duyulan sevinç saklanmaz, "Azıcık esti mi ne!" sözüyle ifade edilir. Dağlardan ve denizden gelen yel, insanlara ferahlık verir.

Yazın esen rüzgâr hayatı güzelleştirirken kışın esen rüzgâr zorlaştırır. Sert rüzgâr kışın göstergelerinden biridir. Âşık Halil Karabulut'un "Bahar Gelsin" adlı şiirindeki "Dinsin rüzgarın ıslığı" (Turgut, 1995: 223) dizesiyle kış aylarında rüzgârın ses çıkararak kuvvetli esmesi anlatılmıştır.

### Rüzgârın Olumsuz Etkileri

Yel, bulutları harekete geçirerek yağmurun yağmasına sebep olur. Yağmurun kararında yağması bereket getirirken, çok fazla yağması sel ve heyelan gibi felaketlere neden olur. Feymanî, El Uyandırır adlı şiirinde bu durumu, "Rahmette tufanda ondan halk olur/Gökteki bulutu yel uyandırır" (Artun, 1996: 412) dizeleriyle anlatır.

Şiddetli rüzgâr ve fırtına, ölümlere de yol açabilmektedir. Kozan yöresinden derlenen bir ağıtta evlerinin önünde bulunan çardaktaki eşyaları toplamak için çardağa çıkan genç kız, fırtına yüzünden düşüp ölür. Ağıtta yer alan; "Fırtınadan adam ölmez", "Fırtına da yel mi ola?" dizelerinde (Yüce, 2009: 38) fırtınanın gücünün, vereceği zararın akla sığmadığı anlatılmıştır.

Rüzgârın oluşturduğu hortum, hayatı olumsuz etkiler. Arapça kökenli bir kelime olan hortum, Türkçe Sözlük'te; "Hava ve suyun kendi etrafında hızla dönüp buluttan yeryüzüne uzanan sütun biçiminde oluşan, alanı dar bir fırtına türü" (URL-1) olarak açıklanmıştır. Hortum çıktığında çadırları söküp götürür. Çukurova bölgesi Yörükleri dalaz adını verdikleri hortum için; "Cin düğünü, şeytan gelin alıyor." derler. İçinde şeytanın düğün ettiğine inanılır. Dua eden, dua okuyan kişilerin üstüne gelmez. Dalaza; "Yağ yemeyin, kız vermez evine git", "Gel geç, gel geç. Köylü kızını al kaç" derler (Doğaner, 2013: 255). Türkler, hortum yapan büyük fırtınalara kasırğa adını verirler (Ögel, 1991: 460). Teleütlerde insanı hasta eden kötü ruhların kasırğa şeklinde insanları ziyarete geldiklerine inanılır. Yakut mitlerine göre Şamanlar da kasırğaya dönüşebilir (Dilek, 2014: 148, 198).

Rüzgârın farklı ve zarar verecek kadar kuvvetli esmesi, halk düşüncesinde cinlerin rüzgârı kısmen kontrol altına aldığı şeklinde değerlendirilmiştir. Hortumla birlikte kozmos kaosa dönüşmüş, kaos ortamında istenmeyen güçler etkili olmaya başlamıştır.

Kuvvetli rüzgâr ağaçları kökünden söker, dallarını kırar. Bitkileri eğip kırar, çiçeklerini döküp savurur. Kış aylarında esen sert rüzgâr, sobayla ısıtılan evlerde dumandan zehirlenip ölümlere neden olabilmektedir.

Âşık Gaygılı yelin meyveleri dökmesini, güzellikleri ve kazanımlarını elinden almasını anlatır:

"Acılar boynumu büktü

Dünyayı başıma yıktı

Yel esti meyvemi döktü

Dalım ağladı ağladı" (Türk, t.y.: 206).

### Ad, Soyad ve Lakap Olarak Rüzgâr

Rüzgâr, Bora, Ayaz erkek çocuklara isim olarak verilmektedir. Şimal, kız ismidir. Kuzey rüzgârı anlamına gelen bâd-i şimâlî (Develioğlu, 1996: 61) sözcüğü, Türkçede şimal olarak kullanılmaktadır. Meltem ve Mihrican da kızlara verilen isimlerdir. Mihrican ismi sonbahar (mihrgân), sonbaharda esen olumsuz etkileri olan rüzgârla ilgili olmayıp olumlu anlam taşıyan güneş (mihir) ile ilgili olmalıdır.

Rüzgâr, yel, poyraz, fırtına, kara yel, sam yeli kelimeleri soyadı olarak kullanılmaktadır. Yel, lakap olarak da verilebilmektedir. Zayıf bir kişiye “Rüzgârın oğlu” lakabı verilmiştir.

### Çeşitli Ruh Hâllerinin İfadesi Olarak Rüzgâr

Yelin duygulara hâkim olması ya da sembolik olarak duyguların yel isimleriyle anlatılması söz konusudur. “Yel hangi taraftan esiyor?” nasıl bir ruh hâli içindedir anlamındadır. Düşünülmeden, planlanmadan yapılan işler için “Aklımıza esti.” denir. Ne yapacağı kestirilemeyen insanlara, “Yelli” ya da “Kafası yelli” denir.

İbrahim Karalı Davutluoğlu, Türlü Türlü adlı şiirindeki;

“El gibi feleğe hiç etmedim naz

Yüz azar âlemde yar gülse biraz

Bilmem hangisidir şark, garbi, poyraz

Esiyor başıma yel türlü türlü” (Davutluoğlu, 2011: 48) dördlülüğüyle duygularını yel isimlerini vererek anlatır.

Âşık İmamî, Senden Almış adlı şiirinde sevgilinin sürekli değişen tavırlarını yelin kararsız esmesine benzeterek anlatmıştır:

“Bazen kar boran basarsın

Bazen konuşmaz susarsın

Bazen de deli esersin

Yel dengini senden almış” (Topak, 2012: 471).

Âşık Gaygılı, Gibiyim adlı şiirinde içinde bulunduğu ruh hâlini kararsız esen rüzgâra benzeterek anlatır:

“Gençlik diye döşlerime vuruyom

Ah dedikçe erim erim eriyom

Bir sağa bir sola esip duruyom

Yüce dağ başının yeli gibiyim” (Türk, t.y.: 188).

Dadaloğlu sevgiliyi aklına getirince gönlü sevinçle dolar ve üzüntülerini unuttur. Bu durumu, “Bir yel esti başımdaki dumana” (Özdemir, 2007: 380) dizesiyle anlatır.

### Haberci ve Aracı Olma Yönüyle Rüzgâr

Yel, mitik dönemde habercidir. Rivayete göre, annesinin Korkut’a hamileliği üç yıl sürer. Doğum öncesinde yer ve gök kararır, rüzgâr çıkıp yağmur yağar, kumlar uçuşur, dev dalgalar oluşur. Dokuz gün dokuz gece sonra rüzgâr kesilip yağmur diner ve gökyüzü süzülüşü zaman Korkut konuşarak dünyaya gelir (Bi Xun, 2021: 392). Rüzgârın dinmesiyle birlikte haber de ortaya çıkmıştır. Bu haberin kaynağı insanlar olmayıp olağanüstü unsurlardır.

Er Töştük Destanı’nda rüzgâr, Allah ile bey arasında iletişimi sağlayan bir araç işlevindedir. “Paman Bey kendisine kendi sürüsünden süt, et ve at vermeyip aşağılayan çobanı ve oğullarından dolayı Allah’a sitem eder. ‘Ey Allah’ım hiçbir şeyden mahrum olmadım ama oğullarım da kulum da beni horladı, ben sana ne yaptım?’ der.

O sıra gökyüzünden gelen şiddetli bir rüzgâr: ‘Hiçbir şeyden mahrum olmadın ama sen kötü bir beymişsin, tövbe et, kurban kes, dua et, Allah’tan dilek dile.’ der.” (Radloff 1993’ten akt. Çobanoğlu, 2003: 355).

Rüzgâr; haberci olma özelliğini, mitik dönemdeki kutsallıktan arındırılarak insanlar arasında sürdürdüğü görülür. Kişileştirilen rüzgâr âşığa sevgiliden haber getirir. İletişim olanakları kaybolan âşık, hayal dünyasında rüzgârlar aracılığıyla sevgiliden haber almaya çalışır. Yazılı kültüre ve yerleşik hayata geçildiğinde mektup, elektronik kültür ortamında ise telefon rüzgârın yerini alacaktır.

Yel, çiçeklerin kokusunu getirir. Karacaoğlan bir şiirinde “Yağmur yağar, mor sümbüller bitirir,/Yel esende, kokuların getirir.” (Yalman, 2000, C.II: 258) der.

Yel, sevgilinin haberini ve kokusunu âşığa getiren bir aracıdır:

“Göçtü m’ola yiğit elin hepisi

Doldu m’ola Ereğli’nin sekisi

Yel eser de gelir yârin kokusu

Yayla gülü sehillerde solar mı” Dadaloğlu (Özdemir, 2007: 411).

Osmaniye Yöresinden derlenen ağıtta, gurbette kalan kişi, annesinden rüzgârdan kokusunu almasını istemektedir:

“İğdenin çiçeği gül mü tohum mu?

Gurbet elde alamadım uykumu.

Benim anam beni sormak isterse,

Esen rüzgarlardan alsın kokumu.” (Erkoçak, 1998: 58).

Yel, sevgilinin saç bağını uçurur ve saçlarını dağıtır. Hafif hafif esen garbi yeli bu işi incitmeden yapar: Dadaloğlu bu durumu; “Garbi vurmuş zülüfleri ığranır” (Özdemir, 2007: 404) dizesiyle ifade eder. Yel böylece âşığın da arzusunu gerçekleştirmiş olur.

### **Halk Hekimliğinde Yel**

Romatizma, siyatik gibi hastalıklara halk arasında yel denmektedir (Davutluoğlu, 2011: 329). “Yel girmesi” olarak adlandırılan rahatsızlık, vücuttaki belli yerlerin tutulmasıdır. Hava akışının olduğu yerde oturmanın, diğer bir deyişle cereyanda kalmanın sağlığa zarar verdiği düşünülür. Beydili (2005: 610), “Yel-Yil” sözcüğünün rüzgâr anlamı dışında Türk boylarının birçoğunda “zarar verici, kötü ruh” anlamında kullanıldığı ve insan vücudunu saran kötü ruhların ağrı, sızı yaratıcısı olarak görüldüğü üzerinde durmuştur. Bunun için eski tabipler ve şamanlar kötü ruhları hastanın canından uzaklaştırmaya çalışır.

Astım hastası olan şaire doktor tavsiyelerinden biri de yelden uzak durması yönündedir: “Esmesin bağrına rüzgâr/Yelden uzak dur dediler” Âşık Halil Karabulut-Doktorlar Ne Dediler (Karabulut, 1999: 265).

Deniz esintisinin olduğu yerlerde guatr hastalığının olmayacağı düşünülür (KK-4).

### **Halk Veterinerliğinde Yel**

Rüzgârların insanlar dışındaki canlıların sağlığı üzerinde de etkisi olmaktadır. Koyunlarda görülen karaçıkın hastalığının bir nedeninin de sert bir rüzgâr olduğu düşünülür (Yalman, 2000, C.II: 455, 456).

Çukurova Yörüklerinde koyun ve keçiler, hastalanmaması için rüzgârlı havalarda kırılmaz (Doğaner, 2013: 231).

## **II. Çukurova Halk Kültüründe Öne Çıkan Rüzgârlar**

### **Harman Yeli**

Tarımda makineleşmenin yaşanmadığı dönemde çiftçilik yapanlar için yaz aylarında harman yelinin ayrı bir önemi vardır. Patoz<sup>5</sup> ve ardından biçerdöverin kullanılmasıyla birlikte harman savurma<sup>6</sup> uygulaması



büyük ölçüde sona ermiştir. Arazi şartlarından dolayı bu tarım aletlerinin kullanılmadığı yerlerde geleneksel usule devam edilmiştir.

Dövenle iyice ezilen saplar saman olunca harman yerinin ortasında toplanır. İkinci üzeri deniz tarafından esen “aşağı yeli” adı verilen yele karşı buğdayla karışık saman, yaba ile savrulur. Böylece, buğdayla saman ayrılır (Velieçoğlu, 2017: 128). Akşam karanlığında ve yağmurlu havalarda harman savrulmaz.

Harman yerleri rüzgâr alan yüksek kesimlerde olur. Harman yelinin esiş hızı normal olmalıdır. Yetersiz olması ya da çok şiddetli esmesi durumunda işler layıkıyla yapılamaz. Düziçi’nde rüzgârın esip esmediğini anlayabilmek için harman yerinin kenarına ucunda bez parçası bağlanan bir çubuk dikilir. Rüzgâr esmediğinde harman savrulmaz, çalışanlar ağaç gölgesinde bekleyip dinlenirler. Rüzgâr estiğinde bez sallanır ve harman savurmaya başlanır. Rüzgâr şiddetli eserse tane atmaması için yaba çok kaldırılmaz. Hafif estiğinde yaba yükseğe kaldırılır (KK-2).

Harman dışında buğday ve bulgur da savrulabilmektedir. Kadınlar bulgur çektirdikten sonra tozu uçsun diye savurma işini ikinci serinliğinde ve rüzgâr çıktığında yapar.

### Yarıkkaya Yeli

İskenderun’da Yarıkkaya adı verilen yerde esen ve Çukurova bölgesinde hemen herkesçe bilinen bir rüzgârdır. Yöre insanının hayatını kış aylarında olumsuz, yaz aylarında ise olumlu etkileyen bir özellik taşır. Estiği yerden ismini almıştır.

“Yarıkkaya Fırtınası; karadan denize, Amanoslar’dan körfeze doğru esen şiddetli bir kasırgadır... Fırtına, öyle birdenbire esmez, önce selam, sonra uyarı. Saatte yüz kilometrenin üzerine çıktığı çok olur. Engel tanımaz. Fırtınanın kimi olası etkilerine göz atılacak olursa; yolda giden tırların devrildiği, büyük çam ağaçlarının kökünden yıkıldığı, elektrik direklerinin düştüğü, hasar gördüğü ve elektriklerin kesildiği, evlerin çatılarının uçtuğu, sinyalizasyon direklerinin yıkıldığı, şoförler[in] direksiyon hâkimiyetini kaybettiği ve araç kazalarının olduğu, su boruları[nin] patladığı ve suların kesildiği, toz bulutlarının havada dolaştığı, ortalığın toz duman olduğu, tabelalar, reklam panoları, kiremitler, televizyon antenleri[nin] uçtuğu, gemilerin limana sığındığı görülür. Kimse mecbur kalmazsa evinden çıkmadığı, pencere camlarının kırıldığı, kuvvetli lodos nedeniyle soba zehirlenmeleri, otobüs seferlerinin iptali bile söz konusu olur... Her yıl Ocak-Mart aylarında ortaya çıkan ve iki-üç gün devam eden bu heyula, İskenderun’da hayatı olumsuz etkiler...Yaz aylarında havanın sıcaklığını azaltan, serinletici bir etki yapar. Yaz akşamları belki en güzel serinliğin ortaya çıkmasına sebep olur.” (URL-2).

Bölge âşık ve şairleri, şiirlerinde Yarıkkaya yelinden bahsederler. Bu yel, İskenderun’un belirgin özelliklerinden biridir. Âşık Duran Bebek, İskenderun adlı şiirinde, “Gışın derdi zordur Yarıkkaya’nın/Hızlı eser yeli İskenderun’un” (Türkan, 2017: 316) dizelerine yer verir.

Osmaniyeli şair Selahattin Ölmez, İskenderun adlı şiirinde Yarıkkaya yelinden de bahseder: “Bilinir Yarık kaya diye fırtınaların.” (Ölmez, 2019: 106).

Yarıkkaya yeli benzetme unsuru olarak da kullanılmaktadır: “Duran der ki deli misin?/Yarıkkaya yeli misin?” Âşık Duran Bebek-Ben O Dosta Ne Dedim Ki (Türkan, 2017: 291).

### Ayaz

Türkçe bir sözcük olan ve “Duru, sakın havada çıkan kuru soğuk” (URL-1) anlamına gelen ayaz, kış aylarında esen soğuk bir rüzgârdır. Dağlara kar yağdığında ayaz eser, denir. İnsanların üşümesine; bitkilerin, suların donmasına sebep olur.

İbrahim Karalı Davutluoğlu (2011: 82), Bolu Dağlarında Köroğlu adlı şiirinde; “Hey başı dumanlı, Bolu dağları/El ayak buyduran ayaz nicoldu” dizeleriyle bu yelin el ve ayakları dondurduğunu söyler. Âşık Halil Karabulut, 2001-2002 Karakış Destanı adlı şiirinde de “Hele gecelerde o keskin ayaz,/Dondu kaldı göller, göletler ve saz,” (Sakaoğlu, 2002: 469) dizelerinde ayazın etkilerini dile getirir.

Çukurova’da havanın bulutsuz ve açık olduğunu anlatmak için “çink ayaz” ifadesi kullanılır. Çink ayaz olduğunda havada nem olmadığından gece vakti yıldızlar net görülebilir (KK-1, KK-3). Altay Türklerinde kam, ayın sırasında ayas veya ayas kaan (bulutsuz, açık gökyüzü) olarak seslenir (Dilek, 2014: 31).

## Poyraz

Türkçe Sözlük'te "Kuzeydoğudan esen soğuk rüzgâr" olarak açıklanmıştır. Sözlükte poyrazla ilgili "poyrazlama, poyrazlamak, yıldız poyraz," (URL-1) kelime ve kelime gruplarına da yer verilmiştir.

Soğuk esen poyraz aynı zamanda insan vücudunun el ve yüz gibi açık yerlerini kavurur, kurutur. Osmaniye'de kış aylarında soğuktan dudağı çatlayanlar için "poyraz çalmış" denir.

Yaylada poyrazın esmesi istenmeyen bir durumdur: "Poyraz yanı dulda, kıblesi açık/Gündoğuya gerek yönü yaylanın" Hamit Hakkı Tandoğan-Yönü Yaylanın (Davutluoğlu, 2011: 260).

İlkbaharda eriyen karlar, rüzgârın soğuk esmesine sebep olurken akarsuların da debisini yükseltir: "Poyraz eser acı acı yel olur/O günlerde Seyhan, Ceyhan del(i) olur" İsmet Atlı-Çukurovada Efkar (Davutluoğlu, 2011: 277).

Poyraz, kuru eser; "Kar mı yağdı yaylanızın dağına?/Kuru poyraz zarar verir bağına" (Çınkır, 2019: 26). Poyraz, deli eser; "Deli poyraz gene esti duydun mu?" İbrahim Karal Davutluoğlu-Duydun mu-1 (Davutluoğlu, 2011: 126).

Âşık Halil Karabulut (1999: 239); Oğluma Öğütler II şiirinde, "Ne fazla yumuşak ne fazla sert ol/Deli poyraz esip kırmazın oğlum." der.

Kuru esen poyraz nemli, dumanlı, sisli, bulutlu havayı dağıtır. Poyraz estiğinde tıpkı ayaz esmesi gibi görüş alanı berraklaşır, uzak mesafeler rahatlıkla görülebilir. "Bir dağdan bir dağa alır götürür/ Poyrazda ne gezer duman sevgisi" İmamî-İnsan Sevgisi (Topak, 2012: 347).

Poyraz bitkilere de zarar vermektedir. Âşık Gaygılı, aşkını anlatırken bu durumu metafor olarak kullanır: "Aşkın beni diri diri öldürdü/Poyraz esti güllerimi soldurdu" Zekiye 9 (Türk, t.y.: 20). Âşık Halil Karabulut (1999: 77), Güvenme adlı şiirindeki; "Hayat ağacından ömür meyvesin/Esti deli poyraz döktü saçtı say" dizeleriyle yaşananları anlatır.

Poyraz, güzel havayı bozar. Dadaloğlu bu durumu; "Esti poyraz yeli bulandı hava/Zatıdan gamlısın sen Çukurova" (Özdemir, 2007: 217) dizeleriyle anlatır.

Poyraz; bitkileri, sürgünleri ve henüz olgunlaşmamış meyveleri kurutur. Aşağıda iki dördüğü verilen şiirde anlatıldığına göre şair, 1973'te ekin eker. Kuraklıktan dolayı başaklar dolmaz, biçerdöver getirip biçirecekken poyraz çıkar ve ekini dağıtır. Poyraz yeli kişileştirilerek (ekin biçmesi, düven sürmesi) tarlaya verdiği zarar anlatılmıştır:

"Kuraklık başladı, hava sıcaktı

Daneler dolmadı, kavurdu yaktı

Biçilme zamanı bir poyraz çıktı

Çarçabuk ekini biçti tarlada

Sağ olası poyraz bana kıymadı

Bu yıl işler başka yıla uymadı

Harmana varmaya hacet koymadı

Çifte düvenleri koştı tarlada" Âşık Hacı Karakılçık-Tarlada (Alptekin, 1993: 71).

Mirzaoğlu'na göre, türkülerde geçen rüzgârlar olumlu-olumsuz çeşitli anlam ve işlevler taşırlar. Poyraz, sevgililer arasındaki ayrılığın simgesidir; poyrazın esmesi onların ayrılığına işarettir (2015: 43). Karacaoğlan'ın "Has derdin de Karac'oğlan has derdin/Aramızda acı poyraz estirdin" (Başgöz, 2003: 105) dizelerinde bunun örneğine rastlanır.

Karacaoğlan 11-20 yaş aralığındaki güzellerin özelliklerini sıralarken 16 yaşındakiler için “Esen poyraz yele benzer” (Başgöz, 2003: 179) ifadesini kullanır.

### Garbi

Çukurova bölgesinde adından çok bahsedilen bir rüzgâr türüdür. Garbi yeli güneyden hafif hafif ve serin eser. İlkbaharda karları, buz tutan suları eritirken, yaz sıcaklarında insanları serinletir.

Karacaoğlan, Çukurova’ya özgü yelin garbi olduğunu söyler: “Bizde garbi yeli eser/Bu yel bizim yellere değil” (Başgöz, 2003: 136).

Garbi yelinin bölgede çok sevilmesinden dolayı Gül Ahmet Yiğit, Düziçili Âşık Yahya Gürz’e Garbi mahlasını verir. Gürz de bu mahlası kabul eder ve eserlerinde kullanır (KK-6).

Garbi yeli insanlara ferahlık verir; “Hapisler Kozan’dan kamyona bindik/Serin serin esti garbi yellere” Hamit Hakkı Tandoğan-Sürgünde (Davutluoğlu, 2011: 260). Çukurova’da yaz sıcaklarında çalışan çiftçiler, işçiler sıcaktan bunalar, nefes almakta zorlanır. Garbi çıktığında insanlar rahatlar. Çukurova’ya çalışmaya gelen birisi garbi için “garip yeli çıkmaya dayanılmaz” dediği anlatılır (KK-3).

Garbi yeli, dağlardaki karları eriterek aşiretlerin yaylaya göçmesine imkân sağlar: “Garbi değer, dağın karları erir/Aşiret çıkınca neşesi gelir” İbrahim Karalı Davutluoğlu-Türkmen Kızı (Davutluoğlu, 2011: 80). Garbi yeli donan akarsuları da eritir. Dadaloğlu bu durumu, “Koc’ırmak tutardı buzdu/Garbi değdi söktü m’ola” (Özdemir, 2007: 147, 299) dizeleriyle anlatır.

Ölüm, garbi yelinin esmesiyle eriyen kara benzetilerek anlatılır: “Yüce dağın karı idim/Garbi vurdu da eridim” (Ağıt). (Davutluoğlu, 2011: 371). Bu durumda garbi yeliyle, ecel; karın erimesiyle de ölüm anlatılmak istenmiştir.

Âşık Feymanî Çukurova’dan adlı şiirinde yelin estiği yerden, “Akdeniz’in esen garbi yelinden” bahseder. Çukurova adlı şiirinde “Cana şifa verir garbi yellere” derken İlkbahar Duygusu adlı şiirinde ise bu yel için “Garbi yeli ilkbaharın nefesi” (Artun, 1996: 281, 355, 439) ifadesini kullanır. Uyuma Hey şiirinde ise “Garbi değdi bahar geldi gül açtı” (Turgut, 1995: 325) diyerek tabiatın canlandığını ifade eder.

İsmet Atlı, Söz Ustaları adlı şiirinde “Sümbülün boynunu garbi mi eğdi”, Çukurovada Efkâr şiirinde “Garbi vurup, kamışların eğmez mi” (Davutluoğlu, 2011: 276, 277) dizelerine yer verir. Soru cümlesi olarak kurduğu bu dizelerde hafif esen garbi yelinin bitkilere zarar vermesini şaşkınlıkla karşılar.

Bahadırılı aşiretinin âşığı Gülali 1865 İskânı sonrasında yaylaya göçemeyen aşiretinin durumunu anlattığı şiirindeki “Garbisi eser de sıcak yakar” (Yurtsever, 2014: 10) dizesiyle Çukurova’da yazın esen garbi yelinin yaylada esen rüzgâr gibi serinletici olmadığını ifade eder.

### Sazak

Türkçe Sözlük’te sazak “Kuvvetli esen rüzgâr” olarak açıklanmıştır. Kışın esen soğuk bir rüzgârdır. Andırın’da Efirazlı köyünün Sazak mahallesi vardır (Doğaner, 2019: 27). Bu yer, vadide kurulmasından dolayı çok rüzgâr almaktadır.

Ozan Duranoğlu, sevgilinin sakin oluşunu hafif hafif esen garbi yeli ile, uzaklaşıp (soğuyup) sinirli hâl almasını da sert esen sazak ile anlatmıştır:

“Seni gören gül sanır da,

Barınırın dağda kırdı,

Sinirlerin üst sınırdı,

Garbi yelin sazaklaşmış” (Doğaner, 2019: 280).

### Seher Yeli

Arapça kökenli bir kelime olan seher, “Sabahın güneş doğmadan önceki zamanı, seher vakti” (URL-1) anlamına gelmektedir. Tan yeli de seher yeliyle ilişkilidir. Türkçe bir kelime olan tan, “Güneş doğmadan

önceki alaca karanlık, fecir.” olarak açıklanmıştır (URL-1). Çukurova’da yaz aylarında sabahın erken saatleri nispeten serin olur. İnsanların işlerine başladığı, kuşların cıvıldaştığı bir zaman dilimidir. Seher yeli çiçeklerin, ağaçların kokusunu getirir.

Seher yeli, Çukurova halk şiirinde yaygın bir şekilde kullanılmıştır. “Seher yeli tüm yellerin başısın/.../Seher yeli, Düldül’den mi esersin/ Kokun, kamalak mı kekik mi nesin” (İşlek ve Tolu, 2018: 131) dizelerinde seher yeli, günün ilk esen yeli olduğundan ve yüklenilen değerden dolayı “yellerin başı” olarak görülmüştür.

Gün, seher yelinin esmesi ile başlar. Han Mahmut Hikâyesi’nde, hikâye kahramanı, sevgiliye seher yeliyle haber gönderir. Sevgilinin örtüsünü uçurup yüzünün ve gerdanının görünmesini ister:

“Sen seher yelisin yeller başısın

Atıver ızarı, gerdan ışısın

Yarin selamını yare taşırısın

Benim de selamımı ver seher yeli” (Okuşluk Şenesen, 2009: 407, 408).

Âşık Feymanî “Seher Yelim” adlı şiirindeki, “Seher yeli sen barıştır ne olur,/Çoktan beri küsülüyüz yarınan” (Âşık Feymanî, 2015: 120) dizeleriyle seher yelinden yardım ister. Seher yeli erken vakitte eser. Gece boyunca gözüne uyku girmeyen âşık, seher yelinden medet umar.

Karacaoğlan, seher yeliyle yârin saçlarının dağılıp rüzgârda savrulduğunu anlatır: “Sabah olur seher yeli estirir/Siyah zülfü mah yüzünde gezdirir” (Başgöz, 2003: 161).

### Sam Yeli

Sam yeli Türkçe Sözlük’te “Çölden esen sıcak rüzgâr, sam” (URL-1) olarak açıklanmıştır. Sam yelinin esmesi, olumsuz anlamlarda kullanılmış, istenmeyen bir durumun habercisi olarak görülmüştür. Dede Korkut Hikâyeleri’nden biri olan Kazan Bey Oğlu Uruz Bey’in Tutsak Olduğu Boy’da Han Kızı Boyu Uzun Burla Hatun, oğlunun ilk avından dönmemesi üzerine endişelenir ve “Sam yelleri esmedi, Kazan, kulağım cımlar” der (Tezcan ve Boeschoten, 2018: 103, 264).

Akdeniz’den esen sam yelinin garip estiği dile getirilir: “Garip eser Akdeniz’in sam yeli” (Çınkır, 2019: 169).

Âşık Adil Özkale, İmamî’nin pehlivanlardan bahsettiği şiirinde kendinden bahsetmemesine karşılık yazdığı taşlamada kendisini sam yeline, İmamî’yi yelin savurduğu gazele benzeterek meydan okur. Sam yeli yeşil yaprakları kurutarak gazele çevirmektedir:

“Niye beni sen pehlivan saymadın

Afişlerden ismimizi yaymadın

Hatan çoktur hiçbirinden caymadın

Samyeliyim gazel olun İmamî” (Topak, 2012: 37).

Âşık Gaygılı, Dadı Bozuldu adlı şiirindeki; “O eski günlere samyeli esti” (Türk, t.y.: 51) dizesiyle sam yelini olumsuz anlamda kullanmıştır. “Bir Gün” adlı şiirinde “Güzel sandığım dünyaya/Sam yelleri eser bir gün” (Türk, t.y.: 142) demiştir.

Karacaoğlan, bir şiirindeki; “Zalim taşçılar da taşın kessin,/Başında kızgın sam yeli essin,” (Yalman, 2000, C.I: 114) dizeleriyle sam yeli esmesini kargış olarak kullanmaktadır.

Âşık Halil Karabulut, Kesik Suyu adlı şiirinde suyun kurummasını sam yeline bağlar:

“On ekimde sesin sedan farıdı

Yatakların takır takır kurudu

Kederinde bu gün de mi var idi

Esti mi başına sam kesik suyu” (Karabulut, 1999: 201).

Samyeli kötü bir olayın habercisidir. Genç yaşta ölen öğretmen Mehmet Çapar için annesinin yaktığı ağıtta; “Gelin emmiler, dayılar/Bize sam yelleri esti” (Karabulut, 1999: 277) dizelerine rastlanır.

### **Bora**

Türkçe Sözlük’te bora; “Genellikle arkasından yağmur getiren sert rüzgâr”; “bora gibi” kelime grubu da, “çok sert, öfkeli, şiddetli” (URL-1) olarak açıklanmıştır.

Bir ninni örneğinde bora, bir esme şekli olarak verilmiştir:

“Dam başında dolu testi,

Bugün yeller bora esti,

Gelin anan ümit kesti,

Ninni kuzum sana ninni.” (Yalman, 2000, C.I: 133).

### **Meltem**

Türkçe Sözlük’te “Yazın karadan denize doğru esen mevsim rüzgârı.” (URL-1) olarak açıklanmıştır. Meltem, hafif hafif ve serin eser.

Meltem, hoş giden durumların ifadesinde kullanılır. Sülük Mehmet’e Ağıt’ta ölen kişinin değer verilen bir kişi olduğu dile getirilir: “Ağır meclislerde o güzel sesin/Meltem gibi esen yelin var idi.” (Davutluoğlu, 2011: 362).

Âşık Feymanî “Gece Meltemi” adlı şiirinde; “Hasretten hasrete haber götürür/Eser garip garip gece meltemi” (Âşık Feymanî, 2002: 95) dizeleriyle bu rüzgârın özellikleri üzerinde durarak önemli olduğunu vurgular.

“Konuk Evi” adlı şiirinde gönlü bir konuk evine benzeten Âşık Halil Karabulut (1999: 128, 296), gönlüde çeşitli yellerin estiğini ve olumlu olan durumun olumsuzla döndüğünü sanatlı bir dille anlatır: “Sevda yelleri eser,/Meltem gider, sam gelir”. “Bağımsızlık Destanı” şiirinde ise hürriyetin getirdikleri, melteme benzetilerek anlatılır: “Esti hürriyetin serin meltemi”.

### **Mihrican**

Mihrgân (mihrcan) kelimesi sonbahar (Devellioğlu, 1996: 646) anlamına gelmektedir. Sonbahar yeli olan mihrican, yaprakları soldurup dökmesi, kışa girilmesi nedeniyle olumsuz durumları anlatmak için kullanılır.

“Güz aylarının son ayında esen rüzgâra ‘mihrican’ derler. Mihricanda ağaçların yaprağı tepeden dökülürse, o yıl, kışın şiddetli olacağına; dibinden dökülürse, kışın hafif geçeceğine inanılır.” (Yalman, 2000, C.I: 58).

### **Sonuç**

Yel; mitik ve destan dönemlerinden itibaren günümüze gelinceye kadar habercilik rolüyle Türk kültüründeki yerini almıştır. Rüzgârın aracılık ettiği Tanrı-insan arasındaki haberleşme zamanla sevgili-âşık arasında gerçekleşmeye başlamıştır. Rüzgârın hızlı olması ve gözle görünmemesi haberin çabucak ve gizli bir şekilde ulaştırılacağını akla getirmiştir. Ayrıca yel; tabiatı yağmurun, baharın, kışın habercisidir. Bu habercilik özelliği, metaforik bir anlama dönüşmüştür.

Yel, Türk ad bilimi (onomastik) açısından önem taşımaktadır. Sert esen rüzgârlar (poyraz, ayaz) erkek ismi ve soyadı olarak kullanılmıştır. Şimal, meltem gibi rüzgârlar kadın ismi olarak görülmektedir. Kuvvetli esen rüzgârların erkek ismi ve soyadı; sakin esen rüzgârların kadın ismi olarak kullanılması kültürümüzdeki toplumsal cinsiyet anlayışını da yansıtmaktadır. Rüzgârın esmesi ve şiddetli esen hortumun durması için ona

kız verileceğinin söylenmesi cinsiyet olarak erkekle ilişkilendirildiğini göstermektedir. Bölgedeki Esenli, Yelli ve Yelibel, Sazak gibi yer adları rüzgârla ilgilidir.

Çukurova bölgesinde harman yeli, Yarikkaya yeli, ayaz, poyraz, garbi, sazak, seher yeli, sam yeli, bora, meltem ve mihrican adlı rüzgârlar bölge halk kültüründe ve âşık tarzı şiirlerde daha çok yer bulmuştur. İnsanlar ve onların gündelik hayatı üzerinde olumlu ve olumsuz yönleriyle etkili olan bu rüzgârlar, taşıdığı özelliklerine göre de metaforik anlam kazanmıştır. Esiş şekli ve zamamı dikkate alınarak genellikle poyraz, ayaz, sam yeli olumsuz anlamda; meltem, garbi, seher yeli olumlu durumların anlatımında kullanılmıştır.

Türk kültüründe yel ile ilgili unsurlar tarihî süreç içerisinde değişip dönüşerek de olsa günümüze gelinceye kadar varlığını korumuştur. Ayrıca, yel ve yelin esme biçimiyle ilgili kelimelerin çokluğu rüzgârın kültürümüzde önemli olduğunu ve Türk dilinin bu konudaki zenginliğini de göstermektedir.

### Sonnotlar

1. Köylerde ilk kullanan ve ismini telaffuz edemeyenler “Yelveren” diyebilmektedir.
2. Derleme Sözlüğü’nde ılgıt ılgıt kelime grubu “Yavaş yavaş, hafif hafif (akmak, esmek).” anlamına gelmektedir.
3. “Yazın rüzgâr yavaş yavaş, serin serin esmek” (URL-1) anlamına gelen efil efil esmek kelime grubu ile efilemek kelimesi arasında anlam ilişkisi vardır. Efilemek; “Yel vurdukça hafif hafif sallanmak” (Yüce, 2009: 261) anlamına gelmektedir.
4. Derleme Sözlüğü’nde imil imil, “yavaş yavaş”; ımıl ımıl, “Yavaş yavaş, ağır ağır, hafif hafif.” (URL-1) olarak açıklanmıştır.
5. Kara patoz, buğdayla samamı ayıramadığından harman savurmaya devam edilmiştir. Daha sonra çıkan ve fanlı olan savurmalı patozlarda buğdayla saman ayrılmaya başlanmıştır (KK-3).
6. Harman savurmak: “Tahlılı samandan ayırmak için dövülmüşünü rüzgâra karşı savurmak.” (URL-1).

### Kaynaklar

- AÇA, M. ve YOLCU, M. A. (2016). “Halk Bilgisinin İnanış Temelli Temsilleri”, *Halk Bilimi El Kitabı* (Ed.: M. Aça), 416-545, Konya: Kömen Yayınları.
- ALBAYRAK, N. (2009). *Türkiye Türkçesinde Atasözleri*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- ALPTEKİN, A. B. (1993). *Âşık Hacı Karakalçık Hayatı-Sanatı ve Şiirlerinden Örnekler*. Antakya: Kültür Ofset Basımevi.
- ARTUN, E. (1996). *Günümüzde Adana Âşıklık Geleneği ve Âşık Feymani*. Adana: Adana Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayınları.
- ÂŞIK FEYMÂNÎ (2002). *Sevgi Şehri*. (Hzl.: S. M. Taşkaya), Kadirli: Kadirli Belediyesi Kültür Hizmetleri.
- ÂŞIK FEYMANÎ (2015). *Zamanı Geldi*. (Hzl.: S. M. Taşkaya), Kadirli: Kadirli Kaymakamlığı.
- BAŞGÖZ, İ. (2003). *Karac’oğlan*. İstanbul: Pan Yayıncılık.
- BEYDİLİ, C. (2005). *Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük*. (Çev.: E. Ercan). Ankara: Yurt Yayınları.
- Bİ XUN (2021). “Dede Korkut Kitabı’nın Şamanlık Temeli”, (Çev.: A. İneyet), *Korkut Bitig-Dünyada Dede Korkut Araştırmaları*, (Hzl.: F. Türkmen ve G. Pehlivan), 389-404, İstanbul: Ötüken Neşriyat A.Ş.
- BORATAV, P. N. (2021). “Ak-Köbök, Salur-Kazan ve Sosurga: Bir Oğuz Destan Motifi ve Anadolu’da, Kafkasya’da ve Orta Asya’da Yayılması”, (Çev.: F. Türkmen, K. Boz), *Korkut Bitig-Dünyada Dede Korkut Araştırmaları*, (Hzl.: F. Türkmen ve G. Pehlivan), 185-204, İstanbul: Ötüken Neşriyat A.Ş.
- ÇINKIR, C. (2019). *Andırınlı Âşık Ali*. İstanbul: Yalın Yayıncılık.
- ÇOBANOĞLU, Ö. (2003). *Türk Dünyası Epik Destan Geleneği*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- DAVUTLUOĞLU, İ. K. (2011). *Çukurova’da Bir Alaboçça*. (Hzl.: F. Sayman), Adana Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.
- DEVELLİOĞLU, F. (1996). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. (Hzl.: A. S. Güneşal), Ankara: Aydın Kitabevi.
- DİLEK, İ. (2014). *Resimli Türk Mitoloji Sözlüğü (Altay/Yakut)*. Ankara: Grafiker Yayınları.

- DOĞANER, A. (2013). *Çukurova Bölgesi Konargöçerlerinde Halk Kültürü ve Halk Edebiyatı*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- DOĞANER, A. (2019). *Ozan Duranoğlu (Hayatı-Sanatı-Şiirleri)*. Adana: Karahan Kitabevi.
- EKİCİ, M. (2019). *Dede Korkut Kitabı Türkistan/Türkmen Sahra Nüshası*. İstanbul: Ötüken Neşriyat A.Ş.
- ELÇİN, Ş. (1997). "Atların Doğuşları ile İlgili Efsaneler", *Halk Edebiyatı Araştırmaları II*, 502-506, Ankara: Akçağ Yayınları.
- ERKOÇAK, M. (1998). *Osmaniye Yöresinde Ağıtlar ve Türküler*. Osmaniye: Kültür Yayınları.
- GÖMEÇ, S. Y. (2015). *Türk Destanlarına Giriş*. Ankara: Berikan Yayınevi.
- İŞLEK, B. ve TOLU, M. (2018). *Çukurova Folkloru Üzerine Mektuplar. Ağıdı Paylaşmak III*. Adana Büyükşehir Belediyesi Yayınları.
- KARABULUT, Â. H. (1999). *Şiire Adanan Ömür*. Kadirli Hizmet Birliği Kültür Yayınları.
- KAYA, D. (2014). *Türk Dünyası Ansiklopedik Türk Halk Edebiyatı Kavramları ve Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- KOCA, N. (2017). *Doğal ve Sosyo-Ekonomik Özellikleri Açısından Osmaniye Yaylaları*. Ankara: Pagem Akademi.
- KÖŞKER, A. (2015). *Şelalemiz*. Kadirli: Saygılı Matbaası.
- MİRZAOĞLU, F. G. (2015). *Halk Türküleri (Konu-İcra-Yapı-Anlam-İşlev)*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- OKUŞLUK ŞENESEN, R. (2009). *Adana Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği Geleneği*. Adana: Altınkoza Yayınları.
- ÖGEL, B. (1991). *Türk Kültür Tarihine Giriş*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- ÖLMEZ, S. (2019). *Özden Söze Şiirler*. İstanbul: Zinde Yayıncılık.
- ÖZDEMİR, A. Z. (2007). *Avşarlar ve Dadaloğlu*. Ankara: Ürün Yayınları.
- SAKAOĞLU, S. (2002). *Kadirlili Âşık Halil Karabulut-Destan Destan Üstüne*. Sumbas Kaymakamlığı.
- TEZCAN, S. ve BOESCHOTEN, H. (2018). *Dede Korkut Oğuznameleri*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- TOPAK, C. (2012). *Adana'da İmamî*. Adana: Adana Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.
- TURGUT, O. (1995). *Adana Âşıklık Geleneği ve Yaşayan Adanalı Âşıklar (Derlem-İnceleme)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- TÜRK, A. (t.y.). *Âşık Gaygılı'dan Esintiler*. Bahçe Belediyesi Kültür Hizmeti.
- TÜRKAN, H. K. (2017). *Âşık Duran Bebek*. Konya: Kömen Yayınları.
- URAZ, M. (1994). *Türk Mitolojisi*. İstanbul: Düşünen Adam Yayınları.
- VELİECEOĞLU, R. (2017). *Saçıkara Yörükleri'nin Yakın Tarihi*. Ankara: Öz-Gem Matbaacılık Ltd.Şti.
- YALMAN (YALGIN), A. R. (2000). *Cenupta Türkmen Oymakları I, II.*, (Hzl.: S. Emir), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- YURTSEVER, C. (2014). *Kadirli Tarihi*. Adana: Ekrem Matbaası.
- YÜCE, E. (2009). *Kozan Yöresi Ağıtları*. Adana: Ekrem Matbaası.

#### Sözlü Kaynaklar

- KK-1: Mahmut Eynallı, Andırın/Beşbucak köyü 1956, Üniversite Mezunu, Emekli. (Görüşme: 07.01.2021)
- KK-2: Ali Köşker, Düziçi 1952, Lise Mezunu, Emekli. (Görüşme: 06.04.2023)
- KK-3: Osman İla, Osmaniye/Türkmen Beldesi 1956, Lise Mezunu, Emekli. (Görüşme: 20.10.2020)
- KK-4: İbrahim Tonbalak, 1953-Erzin/Gökdere köyü 1953, Ön Lisans Mezunu, Emekli. (Görüşme: 17.03.2023)

KK-5: Zeynel Abidin Durmuşoğlu, 1997-Kadirli/Anberinarkı köyü 1997, Lise Mezunu, Öğrenci. (Görüşme 24.12.2020)

KK-6: Yahya Gürz, Düziçi/Çitli köyü 1963, Ortaokul Mezunu, Emekli. (Görüşme 08.10.2022).

**İnternet Kaynakları**

URL-1: “[www.sozluk.gov.tr](http://www.sozluk.gov.tr)” (Erişim: 22.11.2020).

URL-2: “<http://www.iskenderunpost.com/yarikkaya-efsanesi-nedir-ne-degildir/>” (Erişim: 22.11.2020).